

THE INVARIANCE PRINCIPLE: A PRINCIPLE OF SEMANTIC CREATIVITY?

Elena Faur, Scientific Researcher, PhD, "Sextil Pușcariu" Institute of Linguistics and Literary History, Cluj-Napoca

Abstract: The aim of the present paper is to challenge, from the perspective of Coserian integral linguistics, the concept of Invariance Hypothesis (known also as The Principle of Cognitive Invariance), developed by G. Lakoff and M. Turner (1989) within the framework of Conceptual Metaphor Theory. In its original theoretical framework, the Invariance Hypothesis has been conceived as a principle of semantic creativity, which applies not only to metaphors in everyday language, but also to the entire domain of human metaphorical and cultural manifestations. The "constraining" and "guiding" functions of metaphorical creativity, assigned to this principle, have been strongly criticized from within the cognitive orientation (see, for example, Stockwell 1999, Santibáñez Sáenz 1999, Jäkel 2002 etc.) as well as from outside cognitive semantics (see, for example, Borcilă 1997a, 1997b, 2001, Faur 2012 etc.). These researches have demonstrated both that this principle is "empirically falsifiable" and it raises difficult problems in order to account for the cognitive and creative character of metaphor. Our paper articulates a constructive critic from the conceptual perspective of the present day developments in the integralist studies and particularly points toward the problems that arise, when assuming the cognitive principle, in explaining the creative and cognitive aspect of metaphorical semantics in everyday language. We will ground therefore our argumentation on the already addressed critic discussions in the field, but make a special use of P. Stockwell (1999) objection against the guiding role of this principle in metaphoric mapping. In conclusion, we will argue for a welcome convergent position of P. Stockwell research and the integralist one, for which semantic creativity emerges in the cognitive medium of the language.

Keywords: Conceptual Metaphor Theory, cognitive semantics, integral linguistics, Invariance Hypothesis, semantic creativity.

„Principiul Invarianței Cognitive” este propus de către G. Lakoff și M. Turner (1989) în cadrul teoriei metaforei conceptuale. Această teorie, elaborată de semanticienii cognitiști G. Lakoff și M. Johnson (1980), se caracterizează prin caracterul nonretoric propus în abordarea metaforei. În acest sens, ea este compatibilă cu viziunea asupra metaforei propusă de Coșeriu în 1952 și dezvoltată, mai recent, în cadrul Studiilor Integraliste clujene, sub îndrumarea lui M. Borcilă. Lucrarea noastră încercă o articulare, din perspectiva integralismului actual, o critică constructivă la adresa teoriei metaforei conceptuale, mai precis la adresa principiului investit cu de „ghidaj” și „limitare” a creativității metaforice și a imaginației umane: Principiului Invarianței Cognitive.

Există cel puțin *trei coordonate esențiale* care pun în lumină noutatea concepției cognitiviste în raport cu câmpul tradițional al cercetării metaforei. (1) Teoria metaforei conceptuale propune o redefinire a metaforei: metafora nu mai este înțeleasă ca un „ornament stilistic” sau un „element figurativ al vorbirii”, ci, dimpotrivă, prin metaforă are loc o conceptualizare de *conținuturi cognitive noi* pentru aspecte inedite ale experienței. (2) Metafora este o structură conceptuală a *gândirii* și nu a *limbajului*. Metaforele nu sunt „expresii metaforice” lingvistice, ci *structuri conceptuale* sau *metafore conceptuale* care pot fi identificate la un nivel anterior manifestării lor în limbaj¹. De exemplu, „Am intrat în această relație plin de speranță. Abia mai târziu am realizat în ce *m-am băgat*.” sunt manifestări lingvistice de suprafață ale metaforei conceptuale **RELAȚIILE SUNT**

¹ Deși ideea a fost acceptată inițial fără rezerve în științele cognitive, în ultimii ani ea a fost pusă sub semnul întrebării de mulți cercetători care au subliniat rolul important al limbajului în producerea și înțelegerea metaforei.

CONTAINERE (sau CONȚINĂTOARE). (3) În ceea ce privește principiul funcțional al acestor metafore, metafora conceptuală presupune o „conectare sistematică” („cartare metaforică” sau „proiecție metaforică”, v. Lakoff, Johnson 1980/2003) între două domenii conceptuale, un domeniu-sursă (DS) și un domeniu-țintă (DȚ). În cazul metaforei conceptuale de mai sus, RELAȚIILE SUNT CONTAINERE, DS este „containerul”, iar DȚ sunt „relațiile”. Domeniul-sursă trebuie să fie întotdeauna mai concret, iar domeniul-țintă mai abstract. Conținutul metaforic nou se creează prin proiecția de la domeniul-sursă la domeniul-țintă a unei imagini gestaltice schematizate (pe care ei o numesc „structură schematic-imagistică”) a conceptului din domeniul sursă. Structurile schematic-imagistice care se cartează de la un domeniu-sursă la un domeniu-țintă se convenționalizează prin funcționarea lor în vorbire și formează modele cognitive idealizate sau structuri gestaltice complexe care constituie domenii ale cunoașterii.

Principiul Invarianței Cognitive pe care îl vom aborda în continuare se referă la necesitatea de a „păstra”, în cartarea metaforică, „forma generică globală” atât a domeniului-sursă, cât și a domeniului-țintă. Ulterior anului în care a fost formulat inițial de către G. Lakoff și M. Turner (1989), acest principiu a fost dezvoltat, în studii paralele, individual de către fiecare dintre cei doi (v. Lakoff 1990, 1993; Turner 1990, 1992, 1993).

În formularea lui cea mai cuprinzătoare, Principiul Invarianței Cognitive este menit să se aplice nu doar metaforelor din vorbirea cotidiană, ci întregii sferă a manifestărilor metaforice și culturale umane. Sintetizând, putem clasifica fenomenele subordonate de Lakoff și Turner (1989) rolului constrângător al Principiului Invarianței Cognitive în cel puțin trei clase: (1) metaforele convenționalizate și metaforele noi din vorbirea obișnuită a căror finalitate este conceptualizarea unor aspecte inedite ale experienței umane în lume; (2) expresii, proverbe și zicători prin care se încearcă interpretarea și explicarea unor aspecte ale sensului acestor experiențe; (3) metaforele poetice, care depășesc nivelul propriu-zis al limbajului și prin care se creează „semnificații noi ale faptelor”². În continuare ne vom referi doar la primele două clase de fenomene.

Principiul Invarianței introduce o „constrângere asupra metaforei”, mai precis asupra schemelor imagistice care au rolul de a structura imaginile în cartarea de la sursă la țintă. El apare definit, în cele două perspective individuale, astfel:

„Metaphorical mappings preserve the cognitive topology (this is, the image schema structure) of the source domain” (Lakoff 1990: 54). Sau: „In metaphor, we are constrained not to violate the image-schematic structure of the target” (Turner 1992: 729).

„Constrângerea” vizată de ambii autori se referă la „structura schematic-imagistică” și este corelată cu disocierea efectuată de G. Lakoff și M. Johnson (1989) între două nivele ale acesteia, un nivel „specific” și unul „generic”³. Nivelul „specific” este un nivel inferior, mai bogat în detalii, pe când nivelul „generic” înfățișează doar „elementele structurale”, care sunt mai generale, și prin urmare, mai lipsite de detalii. Într-o metaforă precum VIAȚA ESTE O CĂLĂTORIE putem disocia, în termenul metaforic sursă, două tipuri de scheme: schemele specifice, de tipul CĂLĂTORIEI, și schemele generice, de tipul ACȚIUNII. Se poate observa că schema CĂLĂTORIEI este „o instanță” a schemei generice a ACȚIUNII (v. Turner 1992: 729) și că, astfel, fiecare schemă specifică prezintă și „o structură generică” (Lakoff, Turner 1989: 82). La rândul ei, schema generică sau nivelul „generic” poate fi captat prin câțiva „parametri” precum: (1) „categorii ontologice” (stări, entități, evenimente

² Pentru invalidarea ipotezei invarianței cognitive în metafora poetică, a se vedea Borcilă (1997a, 1997b, 2001) și Faur (2012).

³ Disocierea între un nivel „generic” și unul „specific” se aplică atât termenului sursă al metaforei, cât și celui țintă.

etc.); (2) „aspecte ale ființei” („atribute”, „comportament” etc.); (3) „forma evenimentului” (liniar sau ciclic, permanent sau instantaneu, care creează, distruge entitatea sau care păstrează entitatea etc.); (4) „relații cauzale” (care duc la distrugere, care creează, care fac posibil, care rezultă din etc.); (5) „modalități” (necesitate, posibilitate, obligație, modalitate etc.). Cel de-al doilea termen care intră în procesul metaforic, VIAȚA, prezintă și el atât un nivel generic – a cărui structură este cea de EVENIMENT –, cât și unul specific – ale cărui detalii provin (a) din specificarea parametrilor de nivel generic și (b) din detaliile nivelului inferior (v. Lakoff, Turner 1989: 81-82). Astfel, schema generică a EVENIMENTULUI este „umplută” de „parametrii” generici și de detaliile nivelului specific. În cazul schemei VIETII, „forma evenimentului” este una extinsă pe o perioadă nedefinită de timp; „structura cauzală” a evenimentului presupune atingerea unui punct final, în urma căreia entitatea este distrusă; „modalitatea” este cea a necesității. Evenimentul „viață” poate fi înțeles „în termenii” multor acțiuni, dar, conform Principiului Invarianței Cognitive, „in each case, the source domain action preserves the general shape and causal structure of the [JOURNEY] schema” (*ibidem*: 82).

Structura schematic-imagistică constituie factorul constrângător al cartării metaforice și vizează, de fapt, o constrângere asupra „informației” care se cartează între cele două modele cognitive idealizate – respectiv domeniul-sursă și domeniul-țintă. G. Lakoff și M. Turner (1989) ilustrează cum se produce transferul „informației” în metaforele convenționalizate din vorbire prin exemplul metaforei VIAȚA ESTE O CĂLĂTORIE. În procesul metaforic, domeniul-sursă aduce o „cunoaștere” de natură schematic-imagistică asupra călătoriei care este cartată la domeniul-țintă, viața. Astfel, atunci când înțelegem metaforic viața în termenii călătoriei, „cunoașterea” noastră asupra călătoriilor – respectiv faptul că acestea angajează anumite persoane, că există un *parcurs* al călătoriei, că există un *început* și un *punct final* al acesteia sau că anumite călătorii *au o anumită destinație*, pe când altele nu vizează nici o destinație precisă etc. – este folosită pentru înțelegerea vieții:

„To understand life as a journey is to have in mind, consciously or more likely unconsciously, a correspondence between the traveler and a person living a life, the road traveled as the ‘course’ of a lifetime, a starting point and the time of birth, and so on” (Lakoff, Turner 1989: 61).

Cunoașterea noastră asupra călătoriilor este, la rândul ei, structurată prin schemele imagistice care, fiind structuri diagramatice, extrem de „scheletice” și de generale, permit identificarea atât a componentelor generale ale unei călătorii – călător, un punct inițial de pornire, un punct final al destinației, un drum de parcurs – cât și a altor componente, accesorii, precum: impedimente întâlnite în drum, vehicule cu care se face călătoria, însoțitori sau ghizi etc. Exemple de expresii lingvistice care se bazează pe această metaforă conceptuală pot fi: *Nu a reușit nimic în viață.*, *A ajuns să facă în viață ceea ce își dorea.*, *A ajuns așa de departe, dar a lăsat totul baltă și a luat-o de la început. Este pe drumul cel bun.* etc.

M. Turner (1990) argumentează că în cartarea „schemei conceptuale a sursei” (CĂLĂTORIA) la „schema conceptuală a țintei” (VIAȚA) în metafora VIAȚA CA O CĂLĂTORIE, Principiul Invarianței Cognitive ar interzice cartarea a două elemente din domeniul-sursă la un element în domeniul-țintă: „to map two distinct components in the source onto one component in the target would be to destroy the identity of that one component in the target” (Turner 1990: 248). Din acest motiv, expresii metaforice de tipul *Sunt un călător pe drumul vieții și destinația sunt eu.* ar viola structura de nivel generic a țintei. Explicația acestei „încălcări” a structurii de nivel generic a țintei ar avea în vedere faptul că ceva identificat, în domeniul-sursă, prin parametrul de nivel generic al categoriilor

ontologice drept o entitate, devine, în domeniul-țintă, altceva decât este ea însăși, respectiv destinația călătoriei. Pe de altă parte, cum susține M. Turner (1990: 248), două entități din domeniul-sursă, respectiv agentul și destinația – care funcționează ca două componente distincte ale schemei căii – ar fi cartate la un singur component în domeniul-țintă care, la rândul lui, ar trimite la două ipostaze contrarii ale agentului: ipostaza de subiect care cunoaște și cea de subiect cunoscut. Explicația rămâne totuși vulnerabilă, dat fiind că o astfel de expresie sau expresii similare nu ar fi, în fond, imposibile în vorbirea obișnuită. Fără a putea intra, aici, în detalii, din perspectiva semanticii integrale coșeriene în care ne situăm, astfel de eșantioanear putea fi foarte ușor explicate prin operații semantice mai complexe, în urma cărora „incongruența” care intervine în actul de designație să fie suspendată prin găsirea unui nivel mai adânc al „adecvării” la *sens* (prin care s-ar stabili, de fapt, o nouă congruență)⁴.

În varianta puternică formulată de Lakoff (1990), acesta susține că structura de nivel generic a țintei este în totalitate ocupată de structura schematic-imagistică, cartată de la sursă la țintă, și că întreaga gândire abstractă ar funcționa în acest fel. Această formă a Principiului Invarianței a fost sancționată ca introducând o constrângere mult prea puternică și extrem de discutabilă asupra metaforei și a fost respinsă de numeroși cercetători, printre care chiar de M. Turner însuși (v., în special, Turner 1990, Santibáñez Sáenz 1999, Stockwell 1999). Din punctul nostru de vedere, această formă a Principiului Invarianței atrage după sine o negare atât a *caracterului cognitiv* al metaforei, cât și a celui *creativ*. Rolul imaginației apare aici diminuat în mod substanțial și nu poate depăși „structurile schematic-imagistice”, care au emers în interacțiunea corpului cu lumea. În aceeași linie de argumentație, M. Borcilă (1997a) precizează că „presupozițiile” care stau la baza acestui principiu – a căror „validitate” nu a fost nici dovedită, nici nu a putut fi „stabilită” în cercetările întreprinse în domeniu – ridică „dificultăți teoretice” de nedepășit atât „for a general theory of metaphorical meanings”, cât și „for a much needed functional discrimination of *poetic metaphor*” (Borcilă 1997a: 98-99; v. și nota 96). Infirmitatea caracterului creativ al metaforei atrage după sine și infirmitatea caracterului cognitiv. Dacă structura de nivel generic a domeniului-țintă conservă structura schematic-imagistică a domeniului-sursă și dacă „all forms of abstract inference, all details of image-mappings, and all generic-level structure arise via the Invariance Hypothesis”, cum afirmă Lakoff (1990), atunci cum se mai poate vorbi despre un act eminent cognitiv (și creativ) în metaforă? Încă din 1980, când G. Lakoff și M. Johnson (1980) au propus pentru prima dată regândirea metaforei într-un sens nonretoric, ei și-au asumat sarcina de a demonstra tocmai *creația de conținuturi cognitive noi*. Or, prin constrângerile impuse de Principiul Invarianței, nu poate fi presupus sau demonstrat nici un „spor cognitiv”: introducerea principiului propune, mai degrabă, o degradare și o alunecare totală înspre exact acel tip de concepție pe care acești cercetători își asumaseră inițial sarcina de a o renege definitiv (v. Lakoff, Johnson 1980). În opoziție cu teoria cognitivă a metaforiei, miza concepției integraliste asupra metaforicului – propusă pe baze teoretice diferite și într-un cadru cu adevărat nonretoric sau cognitiv inițial de E. Coseriu (1952/1985) și, ulterior elaborată de M. Borcilă – este tocmai de a explica „sporul de conținut cognitiv” care se realizează prin procesul metaforic. Astfel, dezvoltând ideile coșeriene privind „creația metaforică în limbaj”, M. Borcilă (2013) subliniază că dimensiunea fundamentală a metaforei sau metasemiei⁵, cum o numește autorul, în raport cu

⁴ A se vedea, în acest sens, distincția coșeriană între cele trei planuri ale limbajului (universal, istoric și individual), cele trei tipuri de conținut (designație, semnificat și sens) și tipurile corespunzătoare de suspendare (a incongruenței prin corectitudine și a corectitudinii prin „adecvarea” la senul textual) (Coseriu 1985).

⁵ Distincția dintre *metasemie* și *metaforie*, elaborată de M. Borcilă, se întemeiază pe „dihotomia funcțională” a celor două tipuri de metaforă – metafora lingvistică cu funcție ‘expresivă’, respectiv metafora poetică cu

semia (sau semnificatele primare) o constituie „*adăugarea de conținut cognitiv*”. „Sporul de conținut cognitiv” se realizează printr-un „*salt semantic*” în raport cu entitățile semice primordiale, cuprinse în dinamica metaforică. Prin urmare, procesul metasemic în limbaj este orientat înspre *specificarea semantică* a unor aspecte concrete ale experienței noastre, și, astfel, principiul funcțional metasemic nu „infirmă” „experiența noastră obișnuită” în lume, ci o îmbogățește și o nuanțează. M. Borcilă subliniază tranșant că doar în acest sens, am putea „accepta”, deși doar „*cu foarte importante amendamente*”, un anumit „rol ‘orientator’ și ‘constrângător’ sau ‘limitativ’”, iar acest rol poate fi menținut „numai în spațiul proceselor creatoare [„expresive”] *din interiorul cadrului funcțional al limbajului*” (Borcilă 1997b: 16, subl. a.)⁶.

Nici forma moderată a principiului, prezentată de M. Turner, potrivit căreia structura schematic-imagistică a sursei nu se suprapune celei a țintei nu reușește să depășească aceste probleme. Spre deosebire de Lakoff, M. Turner (1990: 253-254) admite că anumite componente ale structurii sursei rămân deoparte în cartarea la structura de nivel generic a țintei. Argumentele lui M. Turner în favoarea unei poziții moderate în adoptarea acestui principiu au constituit punctul de pornire în critica severă pe care o aduce acestei Ipoteze a Invarianței Cognitive P. Stockwell (1999). Autorul subliniază că nici în acest caz nu este vorba de o formă moderată a definerii ipotezei invarianței ci, în realitate, problema vizează un fenomen cu totul diferit: „This is an entirely diferent matter, and not just one of degree”. Este vorba despre **aspectul creator și cognitiv al metaforei**, discutat și de noi anterior:

„It raises the question: how do we ‘preserve’ the image-schematic structure of something that is currently *in the process of being constructed*? This is a question to ask in relation to conventionalized metaphor but it is especially pertinent in the case of novel metaphors being realized *for the first time*.” (Stockwell 1999: 128).

Însemnările care ne-au adus în acest punct ne fac să ne întrebăm dacă acest principiu este cu adevărat necesar. Lakoff (1990) susține că el ar fi rezultatul generalizărilor pe baza cercetărilor empirice și, astfel, „an empirical hypothesis”. Prin urmare, nu am putea face, în nici un fel, abstracție de el. În felul în care a fost conceput, acest principiu este menit să constrângă nu numai gândirea metaforică din vorbirea obișnuită, ci și întreaga gândire metaforică, obișnuită și poetică, fapt care ar impune o „limitare” majoră asupra întregii creații culturale, bazate pe metaforă (v. Lakoff, Turner 1989). Într-un studiu care se focalizează cu preponderență asupra aplicabilității acestui principiu în discursul religios, O. Jäkel (2002) demonstrează că acest principiu „is simply too vague to be falsified empirically” și că, în nici un caz, nu poate fi considerat o „ipoteză empirică”. Convingerea noastră este că el trebuie mai degrabă înțeles, ca în cazul multor alte concepte vehiculate de semantica cognitivă americană, drept *un construct teoretic necesar pentru explicarea liniei continue postulate de la percepții la limbaj și chiar dincolo de limbaj, extinzându-se asupra întregii cunoașteri umane (cu singura variație a diverselor grade de abstractizare implicate în acest proces)*. În ultimă instanță, este vorba despre o încercare de a impune cu orice preț o „teorie a întrupării cogniției”. În această încercare, modalitatea aleasă în explicarea diverselor

funcție „creatoare de lumi”. Ea a fost propusă în strânsă corelație cu *principiul funcțional* specific – lingvistic vs. translingvistic sau poetic – care guvernează fiecare dintre aceste două tipuri de metaforă. În contrast cu *metasemia* din limbaj, *metafora poetică* trece dincolo de limitele primului nivel semantic al limbajului și instaurează o „lume imaginată”, creată prin dinamica metaforică internă a textului poetic.

⁶ În nici un caz, acest rol nu va putea fi menținut și va trebui „respins” „în mod hotărât, pentru cadrul funcțional al procesului nuclear de ‘creație de lumi’ sau ‘revelator’” („ce trebuie presupus, conform acestei concepții la baza imaginației literare, mitico-religioase, metafizice și constructiv-științifice”) (Borcilă 1997b: 16; v. și Borcilă 1997a).

concepte și fenomene – ca, de altfel, și în cazul principiului în discuție –, este una mai puțin obișnuită: ceea ce urmează a fi explicat este considerat, de la început, o „*cerință prealabilă*” în explicație și nu, cum ar fi firesc, „*consecința*” sau *rezultatul* explicației înseși⁷.

Pentru semanticienii cognitiști, Principiul Invarianței Cognitive pare a-și găsi cea mai elocventă justificare în expresii, proverbe și zicători⁸. Identificând în aceste nuclee minimale niște metafore globale, Lakoff și Turner (1989) argumentează că proverbele încapsulează o „cunoaștere abstractă” care se bazează pe aceeași operație de cartare a informației de la un nivel specific la un nivel generic. În cartarea metaforică presupusă de aceste microtexte, „constrângerea” impusă de structura de nivel generic a țintei este susținută mult mai pregnant de rolul de „ghidaj” pe care îl exercită modelul „Marelui Lanț al Ființei”, conceptualizat, de asemenea, de G. Lakoff și M. Turner și al cărui conținut este explicat *in extenso* în studiul lor din 1989 (Lakoff, Turner 1989). „Marele Lanț al Ființei” este definit de cei doi semanticieni cognitiști ca un *model cognitiv global și fundamental* pentru gândirea noastră, care funcționează ca un „fundal” cognitiv intuitiv și „inconștient” pe baza căruia „we make sense of and impose order in universe” (v. Lakoff și Turner 1989: 166-181). Lakoff și Turner afirmă că acest „model al lumii” se află nu numai la baza modului nostru obișnuit de a vorbi, ci și la baza „înțelegerii” „concepțiilor despre lume” din poezie, știință, mitologie etc.⁹ Definit foarte sintetic, acest model al lumii este un model de natură schematic-imagistică prin care se reperează un nivel intuitiv al cunoașterii lumii (elementele sale formează „a complex commonsense theory of how things are in the world” – Lakoff, Turner 1989: 171) și al unității acesteia. El cuprinde două componente esențiale: (1) o „*ierarhie a felurilor de ființă*” – obiecte inanimite, plante, animale, oameni – definite prin „*proprietățile*” lor *caracteristice* (drept parametri de nivel generic în metaforă) – fizice, funcții vegetale, comportament instinctual, rațiune; (2) o „*teorie a naturii lucrurilor*”, potrivit căreia fiecare formă de ființă este caracterizată de anumite trăsături esențiale sau „esențe” (de exemplu, plantele sunt caracterizate de trăsături biologice), iar aceste „esențe” determină un anumit tip de comportament; în funcție de ierarhia stabilită în „Marele Lanț”, trăsăturile de comportament sunt: inert, vegetal, acțional, rațional¹⁰. Fiind un model ierarhic și, în același timp, implicațional, fiecare nivel inferior este cuprins și depășit în complexitate de cel imediat superior, iar fiecare nivel superior îl implică pe cel imediat inferior.

Rolul acestui concept, de „constrângere” și de „ghidaj”, în semantica cognitivă, nu vizează doar microtextele de tipul proverbelor, zicătorilor, expresiilor etc., ci întreaga cunoaștere, metaforică sau non-metaforică. În ultimă instanță, *funcția de orientare a direcției metaforizării*, întotdeauna de la ceva mai concret spre ceva mai abstract, este strâns conectată cu o idee foarte veche despre înțelegerea universului ca o imensă „scară ontologică”, potrivit căreia, există un *continuum de legături cauzale, organizate ierarhic de la cele mai „firave existențe”, până la „cel mai înalt nivel posibil al ființei*”¹¹. În teoretizarea acestui model, ideea fundamentală pe care o exploatează Lakoff și Turner este

⁷ Asupra acestui mod de a proceda în semantica cognitivă, a se vedea și V. Haser (2005), Van der Gucht, Willems, De Cuypere (2007).

⁸ Nu ne propunem, în cele ce urmează, să tratăm detaliat acest fenomen semantic. Obiectivul nostru este, aici, mult mai limitat și mai focalizat. Fenomenul ne interesează doar din perspectiva relației de „constrângere” și de „ghidaj”, impusă prin „ipoteza invarianței” în semantica cognitivă. Un studiu excelent asupra acestor fenomene semantice a fost realizat de S. Dan-Terian (2010), care le tratează, după sugestia oferită de studiile coșeriene, sub numele de „texteme”.

⁹ Pentru o posibilă apropiere între acest concept central al poeziei cognitive și conceptul coșerian de „fundament intuitiv al vorbirii” a se vedea Borcilă (1997b).

¹⁰ Modelul prezentat aici reprezintă doar *forma bazică* a acestui lanț al ființelor, în *forma extinsă*, felurilor de ființă prezentate adăugându-li-se încă două, respectiv *societatea și cosmosul*.

¹¹ Este vorba despre teoretizarea, în cadrul poeziei cognitive, a „istoriei ideii de plenitudine” din filosofie, care a fost pe larg expusă de A. O. Lovejoy (1936/1997).

că „Marele Lanț al Ființei” constituie un model intuitiv, care nu se bazează pe o cunoaștere explicită teoretică; dimpotrivă, el este mai aproape de o „folk theory”, o *credință naivă despre „natura lucrurilor”*, câștigată pe baza experienței umane în lume, și *despre „locul propriu”* al fiecărui fel de ființă în „ierarhia” acestui univers. Dezvoltând această idee din filosofie, cei doi semanticieni interpretează modelul „Marelui Lanț” ca fiind de sorginte schematic-imagistică și construit pe baza experienței umane în lume. Principiul Invarianței Cognitive ar asocia, astfel, ideea „constrângerii” de natură schematic-imagistică cu ideea „ghidajului” „Marelui Lanț al Ființei”, potrivit căruia, nivelele superioare (de exemplu, *nivelul uman*) sunt întotdeauna înțelese în termenii nivelelor inferioare (de exemplu, *nivelul vegetal, animal sau al obiectelor inanimate*). Acest rol de ghidaj este susținut și de *implicațiile cauzale* presupuse de aspectul ierarhic al „Marelui Lanț al Ființei”.

Lakoff și Turner (1989) analizează câteva expresii și proverbe pentru a demonstra, pe de o parte, faptul că înțelegerea acestora nu depinde, în mod necesar, de contextul situațional în care ele apar și, pe de altă parte, teza că mintea umană este capabilă să înțeleagă, fără cel mai mic efort, astfel de eșantioane metaforice doar pornind de la „expresia” acestora, independent de limbă și de contextul cultural-istoric al acestora (v. și Gibbs 1994: 310). Se constată astfel că, indiferent dacă domeniul-țintă metaforic este explicitat sau nu, noi înțelegem că proverbele (care, în domeniul-sursă prezintă o situație specifică din „viața” plantelor, animalelor sau a indivizilor umani) reprezintă o interpretare a *modului de comportament uman* (domeniul-țintă). De unde știm noi însă că ele se referă la om și la preocupările acestuia?

Răspunsul oferit face apel la Principiul Invarianței Cognitive. Se sugerează, astfel, că mintea umană este direcționată și constrânsă de aceeași cartare a structurii schematic-imagistice de la un nivel inferior, mai bogat în detalii (nivelul specific), înspre un nivel mai abstract (nivelul generic). În acest sens, proverbe precum *Buturuga mică răstoarnă carul mare.*, *Cine umblă mult nu prinde rădăcini.* (sau, într-o altă variantă, *Piatra care se rostogolește nu prinde mușchi.*), *Orbul dă vina pe groapă.*, *Este mai bine să nu trezești fiara care doarme.*, *Broasca a uitat că a avut o coadă.* etc. se bazează pe proiecția cunoașterii de la nivelul specific la nivelul generic al domeniului-sursă și, de aici, la structura de nivel generic a domeniului-țintă.

Să luăm următorul exemplu: *Este mai bine să nu trezești fiara care doarme*¹². În acest proverb, schema de nivel generic a domeniului-sursă poate fi abstrasă pe baza cunoașterii noastre specifice pe care o avem din experiență asupra comportamentului animalier. Informația de nivel generic a modelului cognitiv idealizat care constituie domeniul-sursă, *fiară*, poate fi caracterizată astfel: (1) există o fiară care doarme; (2) din experiență știm că animalele sunt potențial periculoase atunci când sunt provocate; (3) trezirea animalului poate avea consecințe negative, acesta putând deveni feroce; (4) este recomandat să lăsăm fiara să doarmă, decât să devenim ținta ferocității acesteia. Această informație de nivel generic din domeniul-sursă este apoi cartată la structura de nivel generic a țintei.

Cum ajungem, însă, la înțelegerea că este vorba despre comportamentul uman în acest proverb sau că domeniul-țintă este cel uman? Este vorba de aplicarea metaforei GENERICUL ESTE SPECIFIC și de conectarea ei la ideea ierarhică și implicațională a „Marelui Lanț al Ființei”. Potrivit acestor componente constrângătoare, domeniul-țintă al umanului, pe care îl vizează proverbul, este înțeles în termenii unui domeniu inferior, cel al animalului, care este mai bogat imagistic. Astfel, după ce am identificat domeniul-țintă, are loc o nouă proiecție a structurii de nivel generic a sursei (domeniul animalier) la schema generică a domeniului-țintă al umanului. La rândul ei, aceasta poate fi instanțiată sau

¹² „Mecanismul” funcționării acestui proverb este prezentat de R. W. Gibbs (1994: 313-314).

aplicată unui număr foarte mare de situații particulare sau de nivel specific. Schema generică a domeniului-sursă, ale cărei elemente au fost menționate mai sus, prezintă, în cartarea la domeniul-țintă al umanului, următoarele elemente: (1) există o situație umană supărătoare; (2) se știe că astfel de împrejurări pot cauza reacții sau pot duce la consecințe neplăcute; (3) atragerea atenției asupra situației poate aduce neplăceri persoanei vizate de împrejurarea în cauză; (4) este mai bine să nu aducem în centrul atenției problema, decât să suportăm consecințele neplăcute pe care le poate cauza. Această structură de nivel generic a domeniului-țintă poate fi folosită, ulterior, în înțelegerea unor numeroase situații particulare în care ea este aplicabilă prin cartarea structurii sursei la țintă și, de aici, la specificarea parametrilor de nivel generic ai țintei, în situații concrete. Înțelegerea se realizează prin stabilirea unui set de corespondențe: (1) animalul care doarme corespunde situației speciale și potențial primejdioase în care se poate afla o persoană; (2) trezirea acestuia corespunde consecințelor care ar avea loc dacă respectiva situație ar intra în atenția unor anumite persoane; (3) concluzia implicită a raționamentului și instanțierea sensului metaforic al proverbului ar fi: „it is better to leave the cheating scandal left unnoticed, just as sometimes it is better to let sleeping dogs remain sleeping” (Gibbs 1994: 314)¹³.

Este adevărat că modelul descriptiv elaborat de Lakoff și Turner aduce o contribuție inovatoare în descrierea și în interpretarea semanticii proverbelor. Cu toate acestea, privită în ansamblu, ideea ghidajului „Marelui Lanț al Ființei” care presupune „unidirecționalitatea” proiecției de la nivelele inferioare înspre cele superioare nu poate fi susținută în toate cazurile de metaforă. Astfel, este ilegal să generalizăm ideea potrivit căreia creația metaforică din vorbirea obișnuită ar presupune *întotdeauna o direcționare unică a proiecției structurii schematic-imagistice de la un domeniu inferior în ierarhia Marelui Lanț al Ființei înspre un domeniu superior în aceeași ierarhie*. Cu atât mai puțin poate fi susținut acest lucru în cazul creației poetice și, în general, în cazul creației de cultură, care se realizează pe baza metaforei poetice¹⁴. Santibáñez Sáenz (1999) ilustrează cu câteva exemple concrete inconvenientele argumentației cognitive. Exemplele pe care le aduce acest autor invalidează noțiunea de „ghidaj” a „Marelui Lanț al Ființei”. Chiar dacă, cel mai adesea, pare a fi „easier to map animals onto humans [...] than animals onto animals or humans onto humans”, Santibáñez Sáenz demonstrează că tipul de cartare de la un nivel inferior spre cel superior nu este, întotdeauna, și unicul mod în care se poate realiza metafora și, astfel, că „there are exceptions, however” în creația metaforică (Santibáñez Sáenz 1999: 185). Exemple precum (1) *John is an Einstein* sau *Alex is a Don Juan*; (2) *My dog has an eagle eye* sau *My dog is an ass*¹⁵ reprezintă astfel de cazuri în care cartarea se produce în interiorul aceluiași nivel din ierarhia „Marelui Lanț”: în exemplul (1) avem un caz de cartare în interiorul nivelului umanului, iar în (2) în interiorul nivelului animal.

G. Lakoff și M. Turner nu exclud nici ei această posibilitate, însă o tratează ca pe un caz de substructurare și de ierarhizare suplimentară în interiorul aceluiași domeniu: „Within each of these levels, there are higher and lower sublevels, so that dogs are higher-order being than insects, and trees higher than algae” (Lakoff, Turner 1989: 167). Autorii cognitiști nu aduc, totuși, o explicație adecvată pentru eșantioane metaforice de genul celor semnalate de Santibáñez Sáenz (1999). Prin principiul ghidajului, corelat unidirecționalității proiecției metaforice și constrângerii structurii schematic-imagistice, nu pot fi explicate astfel de cazuri. În aceste cazuri sunt aduse împreună, în metaforă, două domenii eterogene care aparțin aceluiași nivel în ierarhia „Marelui Lanț”, dar care,

¹³ Expresia echivalentă în limba engleză pentru acest proverb este: *It's better to let sleeping dogs lie* (în acest caz, domeniul-sursă se schimbă, conceptul *fiară* fiind înlocuit de *câine*).

¹⁴ Acest lucru este reliefat de M. Borcilă (1997a) care demonstrează, prin analiza exemplurilor de metafore poetice folosite chiar de cei doi semanticieni cognitiști, imposibilitatea legitimării unei asemenea poziții.

¹⁵ Exemplele îi aparțin lui Santibáñez Sáenz (1999).

subordonate fiind unei subierarhizări adiționale, nu respectă principiul ghidajului de la inferior spre superior. Dimpotrivă, la o privire mai atentă, în exemplul (1), domeniul-sursă, *Einstein*, pare a fi situat, din punct de vedere ierarhic, chiar la un nivel mai înalt decât domeniul-țintă, *John*, deoarece, prin domeniul-sursă, sunt atribuite domeniului-țintă tocmai acele calități (de ordin superior) care îl depășesc în complexitate pe acesta din urmă. Chiar și în cazul celorlalte exemple, care valorifică domeniul animalier, nu putem afirma, de exemplu, că *măgarul* sau *vulturul* ar putea fi subordonate ierarhic *câinelui*, i.e. că în cadrul nivelului animalier din „Marele Lanț al Ființei” am putea opera o subclasificare ulterioară, în interiorul căreia, animale precum *măgarul* sau *vulturul* ar constitui un palier inferior ierarhic *câinelui*. În critica adusă Principiului Invarianței, Santibáñez Sáenz (1999) se focalizează aproximativ asupra aceluiași aspecte, dar le interpretează în termeni diferiți, care apropie metafora de comparație, ajungând și el, la fel ca și semanticienii cognitiști, să nege aspectul cognitiv și creator al metaforei ca atare. În cele din urmă, Santibáñez Sáenz ajunge să dea, într-o anumită măsură, dreptate poziției cognitiviste:

„[I]t may be feasible to compare one object to another by virtue of their sharing of a common image (or even an image-schematic structure), as when we compare a winding river to a rope, or we refer to a large luxurious vehicle as a land yacht. [...] But if no image or inherent functional characteristics is involved, a mapping within the same level of the hierarchy becomes more difficult, since is less relevant. We do not need an animal to discuss features which we have already ascribed by convention to another animal” (Santibáñez Sáenz 1999: 185)

În ciuda interpretării lui Santibáñez Sáenz, astfel de cazuri există și metafora poate implica și implică, de multe ori, două semnificate care aparțin aceluiași nivel din ierarhia marelui lanț. Ele nu sunt cazuri marginale în vorbirea obișnuită și cu atât mai puțin pot fi tratate ca atare sau excluse dintr-o teorie semantică a metaforei, în ansamblul ei. Dimpotrivă, ceea ce se demonstrează prin ele este faptul că principiul ghidajului sau unidirecționalitatea cartării nu poate fi menținută ca principiu general al creativității metaforice.

Argumentele pe care le aduce P. Stockwell (1999) împotriva menținerii rolului de ghidaj în cartarea metaforică sunt apropiate de poziția integralistă. Cu toate că ele vizează, în special, metafora poetică, aceeași obiecție este aplicabilă și în cazul metaforelor din vorbirea cotidiană: „rather than being unidirectional, it would seem that conceptual metaphor, even in the TIME IS SPACE example, might be *interanimating*” (Stockwell 1999: 129; subl. n. – E. F.). În acest context, autorul se referă și la noțiunile de „sursă” și „țintă”, care sunt propuse, începând cu anul 1980, în cadrul orientării cognitive (v. Lakoff, Johnson 1980/2003). El precizează că aceste noțiuni au subminat, încă de la început, „the perception of metaphor as creative”, teoria metaforei cognitive culminând, în cele din urmă, în adoptarea Principiului Invarianței care „limitează” înțelegerea noastră, „condemning us to see things only in the way that we have always seen them” (*ibidem* : 140). Nu în ultimul rând, poeticianul britanic consideră aceste limitări drept limitări ale teoriei cognitive înseși, iar perspectiva reducționistă în care este înțeleasă metafora în orientarea cognitivă, ca un aspect ce trebuie corelat cu „the larger, more fundamental claims of cognitive linguistics concerning the linguistic basis and embodiment of culture and perception” (*ibidem*).

Conceptul de „**interanimation**” pe care îl propune P. Stockwell ni se pare a fi extrem de semnificativ în acest context. Poeticianul britanic demonstrează prin acest concept că „ghidajul” structurii schematic-imagistice de la sursă la țintă nu numai că este arbitrar, ci el chiar ar trebui respins. În contrast cu teoria cognitivă și mult mai aproape de concepția integralistă a metasemiei, conceptul propus de P. Stockwell pare a avea capacitatea de a veni în întâmpinarea ideii că, în conceptualizarea unui conținut cognitiv nou, apare o

întrepătrundere reciprocă și o „influență” sau o „inflamare reciprocă” a celor doi termeni care participă în procesul metaforic. Convergența poziției poeticianului britanic cu cea integralistă este evidentă: cartarea nu are loc între *două entități pasive*, dintre care una (entitatea-sursă) ar avea rolul de a asigura structura celei de-a doua entități (entitatea-țintă), *ci conținuturile ambilor termeni se amalgamează și contribuie, în proporții și cu conținut specific, la procesul metaforic*. În semantica integrală, cele două entități conlucrează activ la formarea entității metasemice, *creată pe baza „viziunii” aspectului unitar al celor două conținuturi diferite, captat și exprimat în/prin actul metasemic*. Deoarece procesul metasemic se realizează *între două entități semantice*, acest fapt sugerează deja angajarea ambelor entități în procesul creator ca atare. Pe baza observațiilor legitime pe care le face cu privire la procesul metaforic, P. Stockwell (1999) ajunge să discrediteze subordonarea țintei față de conținutul schematic-imagistic al sursei și dovedește, astfel, non-utilitatea conceptelor de „sursă” și „țintă”. El propune, în locul unei astfel de subordonări, „**ecuația**” lor, *după modelul ecuației din matematică*. Se demonstrează, în acest context, că, în cazul unei metafore conceptuale precum CEARTA E RĂZBOI, nici măcar formula reversibilității relației – CEARTA E RĂZBOI / RĂZBOIUL E CEARTĂ (care ar putea constitui o soluție la alternativa cognitivistă¹⁶) nu este la fel de potrivită precum CEARTĂ=RĂZBOI (aceasta din urmă fiind, de fapt, singura și „cea mai bună” alegere). La rândul ei, semantica integrală nu poate accepta noțiunile de „sursă” și „țintă” decât **„din perspectivă funcțională” și doar în măsura în care ele sunt „eliberate” atât de presupuziția privind „ghidajul” procesului metasemic de la „sursă” la „țintă”** (Borcilă 2013), **cât și de cea a „constrângerii metaforice” de „a nu viola” „structura schematic-imagistică” a țintei sau „imaginea țintă”**. Poziția lui P. Stockwell (1999) se dovedește a fi și în privința „ecuației” celor doi termeni foarte apropiată de poziția semanticii integrale. Semantica integrală oferă, însă, și întemeierea teoretică și conceptuală necesară explicației datorită căreia termenul de „ecuație” este mult mai potrivit. Cu toate că nici P. Stockwell nu pare să împărtășească concepția asupra *naturii conceptuale* a metaforei, emergența acesteia *în mediul propriu lingvistic* nu este totuși accentuată. Câștigul semanticii integrale, în raport cu alte concepții actuale, constă tocmai în această tematizare a metaforei ca *fenomen lingvistic*, fapt care *situează metasemiile la același nivel semantic cu semnificatele primare* ale limbajului. Integrarea metaforei în rândul fenomenelor lingvistice reprezintă, indubitabil, contribuția majoră a lui E. Coșeriu la discuția actuală asupra metaforei. Mai ales în cadrul cercetărilor de semantică cognitivă, palierul lingvistic este absent, în totalitate, din dezbaterile privind *mediul specific* de manifestare, *locul și rolul* metaforei în cunoașterea umană¹⁷.

Chiar dacă declanșarea procesului metasemic nu este reperabilă la acest palier, iar procesul, în întregime lui, nu se poate reduce doar la el, palierul semnificatelor lingvistice nu poate fi însă suprimat. El este necesar, mai ales, pentru a putea fi sesizată *eterogenitatea celor două domenii* cărora le aparțin termenii angajați în procesul metaforic. M. Borcilă (2013) argumentează că, pentru a putea surprinde acea „*identificación momentánea de objetos distintos*”, în termeni coșerieni, care se produce în metasemie, „obiectele” trebuie deja sesizate intuitiv ca intrând sub conul de lumină deschis de semnificat, în procesul de

¹⁶ Această metaforă conceptuală a fost mult discutată. S-a remarcat, în diverse contexte, faptul că sursa (RĂZBOIUL) este mai abstractă decât ținta (CEARTA), fapt care ar necesita inversarea relației, conceptul de *ceartă* fiind mai accesibil din punct de vedere experiențial decât cel de *război*. P. Stockwell se referă, aici, implicit și la această dezbateră în jurul metaforei conceptuale CEARTA E RĂZBOI.

¹⁷ Cercetările recente întreprinse în domeniu – efectuate fie din interiorul orientării semanticii cognitive, fie prin raportare critică la aceasta –, au scos deja la lumină necesitatea regândirii metaforelor conceptuale pe o bază lingvistică (v., în sp., Zinken 2007; Zinken, Hellsten, Nerlich 2008; Zlatev 2011 etc.) sau, mai exact, „în mediul cognitiv al limbajului” (Borcilă 2003).

determinare reciprocă a celor doi termeni. Pe de altă parte, cele două domenii pot fi individualizate și captate în eterogenitatea lor numai datorită *semnificatelor* (ca „*dimensiuni ale conștiinței vorbitorului*”) și *funcției lor distinctive*. Semnificatul constituie, astfel, *condiția necesară* pentru orice manifestare semantică, inclusiv în procesul de metasemie.

Datorită „organizării” ierarhice a „sistemului conceptual obișnuit” (conform căreia, la un nivel foarte apropiat de structurile schematic-imagistice ale experienței sunt plasate conceptele de nivel bazic și conceptele schematic-imagistice, iar la un nivel mai abstract, conceptele metaforice), orientarea cognitivă nu își poate permite să renunțe la ideea acestui „ghidaj” de la mai bogat structurat imagistic spre mai „generic”. Nu credem că greșim dacă susținem că semantica cognitivă este obligată să mențină aceste constrângeri, datorită perspectivei statice adoptate în considerarea sistemului nostru conceptual¹⁸. Spre deosebire semantica cognitivă, semantica integrală concepe „cunoașterea metaforică” sau metasemică drept o cunoaștere care se realizează în activitatea de creație a unor entități designaționale noi, fiind, în același timp, „*pur intuitivă*”, „*unitară, spontană și imediată*” (v. Coseriu 1952/1985).

Nu în ultimul rând, „spontaneitatea” metasemică pentru care pledează concepția integrală nu poate fi separată de înțelegerea actului lingvistic ca act de *cunoaștere prin imaginație* sau „*imaginativ*” *prin care se creează semnificații primari și metasemici în vorbire*. Cele două concepții generale asupra metaforei, cognitivă și integrală, deși se întemeiază ambele pe o platformă de sorginte kantiană, se îndepărtează una de cealaltă prin interpretările propuse ale acesteia. Prin asumarea humboldtiană a schematismului¹⁹, atât „creația” de semnificate primare și metasemice, cât și orice creație culturală, în general, este, în semantica integrală, „**o activitate liberă a imaginației**” (Coseriu 1952/1985). În această activitate, faptele culturale scapă oricăror explicații de natură cauzală, fiind subordonate doar *spontaneității imaginative* a minții umane. În acest fel, ele „nu își pot găsi o altă ‘rațiune’ (‘temei’ sau ‘explicație’) decât ‘în/prin finalitatea activității de creație însăși’” (Borcilă 2003: 59). Spre deosebire de semantica integrală, semantica și poetica cognitivă nu vor putea accede la o perspectivă cu adevărat cognitivă și creatoare asupra acestui fenomen crucial, dacă nu vor abandona cadrul conceptual actual, care impune metaforei constrângeri de natură „schematic-imagistică”: acestea rămân, inevitabil, întemeiate pe, „ghidate” de și, în cele din urmă, *reductibile la „experiența în lume”*.

Bibliografie:

Borcilă, M. (1997a), The metaphoric model in poetic texts, în J. Péntek, (ed.), *Text și stil, Text and Style, Szöveg és stílus*, Cluj-Napoca: Presa Universitară, p 97-104.

Borcilă, M. (1997b), Marele lanț al ființei. O problemă de principiu în poetica antropologică, în *Limbă și Literatură*, nr. 2, p.13–20.

Borcilă, M. (2001), A cognitive challenge to mythopoetics, în E. Popescu, V. Rus (eds.), *Un hermeneut modern. In honorem Michaelis Nasta*, Cluj, Editura Clusium, p. 97–102.

Borcilă, M. (2003), Lingvistica integrală și fundamentele metaforologiei, în *Dacoromania*, Serie nouă, VII-VIII, 2002-2003, Cluj-Napoca, p. 47-77.

Borcilă, M. (2013), Probleme de lingvistică integrală, Universitatea “Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca (Prelegeri masterale).

¹⁸ O dezbateră mai detaliată a perspectivei statice în abordarea metaforei, adoptată de semantica cognitivă, am întreprins în Faur (2013b). A se vedea și Tomoiagă (2013).

¹⁹ Asupra acestui aspect, vezi Faur (2013a).

Coseriu, E. (1952/1985), La creación metafórica en el lenguaje, in E. Coşeriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid: Editorial Gredos, p. 66-102.

Coseriu, E. (1985), Linguistic competence: What is it really?, in *The Modern Language Review* LXXX, p. XXV-XXXV.

Dan-Terian, S. (2010), *Semantica textelor româneşti. Abordare în perspectivă integralistă*, Cluj-Napoca: Universitatea “Babeş-Bolyai” (teză de doctorat).

Faur, E. (2012), The Metaphors for Death and the Death of the Conceptual Metaphors in Poetry. An Analysis Based on Emily Dickinson’s Poem “Because I Could Not Stop for Death”, în *Dacoromania*, Serie nouă, XVII, 2012, nr. 2, p. 108-123.

Faur, E. (2013a), *Semantica cognitivă și emergența studiilor elocutionale*. Cluj-Napoca: Universitatea “Babeş-Bolyai” (teză de doctorat).

Faur, E. (2013b), Integral Semantics and Conceptual Metaphor: Rethinking Conceptual Metaphor within an Integral Semantics Framework, în *Cognitive Semiotics: Conceptual Metaphor Theory: Thirty Years After*, Vol. V, Issue 1-2, Berlin: Mouton de Gruyter, 2013, p. 108-139.

Gibbs, R. W. Jr. (1994), *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding*, Cambridge: Cambridge University Press.

Haser, V. (2005), *Metaphor, Metonymy, and Experientialist Philosophy. Challenging Cognitive Semantics*, Berlin-New York: Mouton de Gruyter.

Jäkel (2002), Hypotheses Revisited: The Cognitive Theory of Metaphor Applied to Religious Texts, [www.metaphorik.de / 02/2002](http://www.metaphorik.de/02/2002).

Lakoff, G. (1990), The invariance hypothesis: is abstract reason based on image schemas?, în *Cognitive linguistics*, an I (1990), nr.1, p. 39-74.

Lakoff, G. (1993), The contemporary theory of metaphor, în A. Ortony (ed.) *Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 205-251.

Lakoff, G., Johnson, M. (1980/2003), *Metaphors we live by*, Chicago and London: The University of Chicago Press.

Lakoff, G., Turner, M. (1989), *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*, Chicago: University of Chicago Press.

Lovejoy, A. O. (1936/1997), *Marele Lanţ al Fiinţei. Istoria ideii de plenitudine de la Platon la Schelling*, Bucureşti: Humanitas.

Santibáñez Sáenz, F. (1999), Constraints on Metaphor: Some Notes on the Role of the Invariance Principle in Metaphoric Mappings, în *Revista Española de Lingüística Aplicada*, nr. 13, p. 177-187.

Stockwell, P. (1999), The inflexibility of invariance, în *Language and literature*, vol 8, nr. 2, p. 125-142.

Tomoiagă, A. M. (2013), La métaphore dans l’activité de parler, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Philologia*, an LVIII, nr. 2, p. 201-214.

Turner M. (1990), Aspects of Invariance Hypothesis, în *Cognitive Linguistics*, an I (1990), nr.2, p.247-255.

Turner, M. (1992), Language is a virus, în *Poetics today*, vol. 13, nr. 4, p. 725-736.

Turner, M. (1993), An image-schematic constraint on metaphor, în R. Geiger, B. Rudzka-Ostyn (eds.), *Conceptualizations and Mental Processing in Language*, Berlin: Mouton de Gruyter, p. 291-306.

Van der Gucht, F., Willems, K., De Cuypere, L. (2007), The iconicity of embodied meaning. Polysemy of spatial prepositions in the cognitive framework, în *Language science*, 29, p. 733-754.

Zinken, J. (2007), Discourse metaphors: The link between figurative and habitual analogies, în *Cognitive Linguistics*, 18 (3), p. 445-465.

Zinken, J., Hellsten, I., Nerlich, B. (2008), Discourse metaphor, în R. M. Frank, R. Driven, T. Ziemke, E. Bernardez (eds.), *Body, language and mind. Vol. 2: Sociocultural situatedness*, Berlin: Mouton de Gruyter, p. 363-386.

Zlatev, J. (2011a), From Cognitive to Integral Linguistics. Learning from Coseriu's Matrix, în *Intellectica: Cognitive Linguistics: a Critical Exploration*, 2011, nr. 56, p. 125-147.